

Секцыя 6

ТВОРЫ БЕЛАРУСКІХ КЛАСІКАЎ У НАВУЧАЛЬНЫХ УСТАНОВАХ БЕЛАРУСІ

Вольга Праскаловіч (Мінск, Беларусь)

РЭАЛІЗАЦЫЯ НАПРАМКУ МІЖКУЛЬТУРНАЙ КАМУНІКАЦЫІ ДА ВЫВУЧЭННЯ ТВОРЧАСЦІ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА Ў СУЧАСНЫХ ВМК ПА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ ДЛЯ V–IX КЛАСАЎ

Напрамак міжкультурнай камунікацыі прадстаўлены ў дзейных вучэбна-метадычных комплексах (ВМК) па беларускай літаратуры для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі тэарэтычным і практычным матэрыялам, накіраваным на актывізацыю творчай дзейнасці вучняў на аснове ўключэння іх у адзінае сілавое поле “літаратура – мастацтва – культура”. Гэта забяспечвае больш высокі ўзровень спасціжэння прыроды слоўнага і іншых відаў мастацтва, законаў іх жанравага функцыянавання і ўскладнены (інтэграваны) узровень вучэбнай літаратурна-творчай дзейнасці.

Школьнай праграмай літаратурныя творы прапануецца вывучаць у суаднесенасці з такімі відамі мастацтва, як музыка, жывапіс, тэатр, кіно. Варта вылучыць некаторыя агульныя ўласцівасці, па якіх можа ісці такое супастаўленне: эмацыянальнае ўздзеянне твораў, пачуцці і ідэі аўтараў, увасобленыя ў творчай задуме, тэматыка і жанр, вобразная сістэма.

Так, усведамленню пародненасці паэзіі і музыкі, пранікненню ў паэтычны твор, яго сэнс накіравана дзейнасць вучняў па супастаўленні вербальнага тэксту і яго гукавога эквіваленту. Праслухоўванне музычных твораў суправаджаецца далейшым выкананнем сістэмы заданняў на праверку адэкватнасці ўспрымання паэтычных тэкстаў і ўключэннем рэцыпіентаў у вучэбную літаратурна-творчую дзейнасць: гэта адказы на праблемныя пытанні, інсцэніроўка песень, маляванне ілюстрацый, стварэнне літмантажу на зададзеную тэму і да т. п. Пералічаныя заданні і формы працы спрыяюць таму, што кожны вучань становіцца актыўным раўнапраўным удзельнікам усіх культуратворчых працэсаў у класе.

Большасць лірычных вершаў, змешчаных у вучэбных дапаможніках па беларускай літаратуры для V–IX класаў, сталі

беларускай песеннай класікай. Музычныя творы, напісаныя на словы Я. Купалы і Я. Коласа, згадваюцца ў вучэбнай праграме. Параўноўваючы песні і вершы, вучні вызначаюць асаблівасці іх гучання, інтанацыі, заўважаюць магчымыя адрозненні ў тэкстах і тлумачаць іх прычыны, глыбей адчуваюць генетычную сутнасць музыкі і лірыкі.

З мэтай уключэння вучняў у культуратворчую дзейнасць прапануюцца наступныя пытанні і заданні: *праслухаць запіс песні “Спадчына” на музыку І. Лучанка ў выкананні ансамбля “Песняры” і адказаць, як звязаны мелодыя песні і інтанацыя верша [6, 106]; праслухаць песню М. Чуркіна “Ручэй” на тэкст верша Я. Коласа і параўнаць сваё ўражанне ад гэтых двух твораў — верша і песні [2, 66] і г. д.*

Арыентацыя на музычна-песенныя ўзоры дапаможа вучням падрыхтаваць дэкламацыю вершаў, пазбегнуць іх манатоннага чытання, а таксама спасцігнуць на даступным ім узроўні спецыфіку песеннага і паэтычнага мастацтваў.

Падабраны ілюстрацыйны матэрыял, змешчаны на вокладках, форзацах і ўклейках вучэбных дапаможнікаў, забяспечвае міжпрадметныя сувязі пры вывучэнні прыгожага пісьменства: адбываецца супастаўленне літаратурнага твора і яго вобразнага эквіваленту ў іншым відзе мастацтва (жывапіс, скульптура, архітэктура, фатаграфія, ткацтва і да т. п.).

Супастаўляючы творы выяўленчага мастацтва і вершы, вучні звяртаюць увагу на спецыфіку іх вобразнасці, шукаюць блізкія асацыяцыі, жанравае падабенства (найперш, вядома, пры вывучэнні пейзажнай лірыкі, калі вучням прапануецца падабраць блізкі твор пейзажнага жывапісу і аргументаваць свой выбар). Васьмікласнікі ўключаюцца ў вучэбную літаратурна-творчую дзейнасць праз параўнанне верша і блізкіх да яго ілюстрацый (у тым ліку выкананых у тэхніцы графікі). Так, вывучаючы верш Я. Купалы “Спадчына”, вучні шукаюць блізкія асацыяцыі, агульныя вобразы і адрозненні ў творах паэта і мастака-ілюстратара М. Басалыгі [6, 106]. Пры разглядзе ліра-эпасу вучні таксама ўключаюцца ў дыялог з выяўленчым мастацтвам. Пяцікласнікам прапануецца параўнаць вобразы Нёмана, створаныя мастаком У. Сулкоўскім на карціне “Высокі Бераг” і пісьменнікам Я. Коласам у паэме “Новая зямля” (урывак “На рэчцы”) [7, Ч. 2, 35]. Вучні самавыяўляюцца ў творчасці, прыдумваючы іншую назву карціне, падбіраць радкі тэксту, якія найбольш адпавядаюць сюжэту карціны, супастаўляюць тэкст з рэпрадукцыяй карціны па агульным уражанні, настроі, сюжэце, адзначаюць, што яднае і адрознівае гэтыя творы мастацтва і да т. п.

Пераканацца ў цеснай “садружнасці муз” вучні здолеюць у выніку далучэння да такіх відаў вучэбна-творчай дзейнасці, як супастаўляльны аналіз песні “Спадчына” на музыку І. Лучанка, ілюстрацыі М. Басалыгі да верша Я. Купалы “Спадчына” і тэксту твора [6, 106] і да т. п. Такі падыход дазваляе вылучыць агульныя вобразна-выяўленчыя сродкі ў гэтых розных відах мастацтва, перадусім вучні ўзбагачаюцца новымі ўражаннямі, эстэтычнымі пачуццямі, пашыраюць свой культуралагічны досвед.

Змест вучэбнага дапаможніка па беларускай літаратуры для IX класа можа быць прыкладам таго, як арганізаваць навучанне ў дыялогу культур. IX клас – клас “спецыяльна дыялагічны”, вучні якога арганізуюць паслядоўны дыялог паміж рознымі тыпамі культуры. Навучанне будзецца на аснове найбольш вядомых, “ключавых” тэкстаў, г. зн. такіх, засваенне якіх “можа служыць свайго роду ключом да разумення нейкіх важных асаблівасцей культуры народа” (А. Вяржбіцкая). Так, уваходжанне вучняў у антычную культуру адбываецца шляхам вывучэння тэкстаў Гамера, Эсхіла, Вергілія; у культуру Сярэднявечча – праз тэксты Бібліі, “Слова пра паход Ігаравы” (у дыялогу першакрыніц і перакладаў на сучасную беларускую мову) і г. д. Навучанне слоўнаму мастацтву ў дыялогу культур фарміруе ў вучняў уяўленне пра самабытнасць і ўнікальнасць беларускай літаратуры і культуры на фоне іх супастаўлення з іншымі літаратурамі і культурамі, найперш з усходнеславянскімі. Гэтыя міжлітаратурныя сувязі і параўнальны кантэкст пры вывучэнні літаратуры, па словах А.І. Бельскага, “ёсць шлях міжкультурнай камунікацыі, уключанасць у які дапамагае асэнсаваць культуру як з’яву інтэгральную па сваёй сутнасці, адкрытую і кантактную эстэтычную сістэму. Нацыянальная літаратура пры гэтым паўстае ў сваёй этнічна-рэгіянальнай самабытнасці і ў кантэксце шматтаблічнага літаратурнага свету. Гэта дае настаўніку ўдзячны матэрыял для фарміравання культурнай талерантнасці асобы” [3, 26].

Пры адборы і структураванні кантэнту ВМК ствараюцца ўмовы для рэалізацыі ў працэсе навучання міжлітаратурных сувязей, перш за ўсё паміж беларускай і рускай: гэта і гісторыка-біяграфічныя факты, асабістыя кантакты пісьменнікаў, іх узаемаацэнкі, і пераклады, і жанрава-тэматычныя супастаўленні. Напрамак міжкультурнай камунікацыі прадстаўлены таксама заданнямі на параўнанне нацыянальнай з іншымі славянскімі літаратурамі і культурамі.

Кожны метадычны блок вучэбнага дапаможніка для IX класа ўключае пытанні і заданні, якія стымулююць культуратворчую дзейнасць школьнікаў. Напрыклад, дзевяцікласнікам прапануецца

параўнаць вобраз Гражыны з паэмы А. Міцкевіча і вобраз Бандароўны з аднайменнай паэмы Я. Купалы і адказаць на пытанне: *У чым падабенства вобразаў? Чым, на ваш погляд, яно абумоўлена?* [8, 149] і да т. п.

Адзін са шляхоў навучання беларускай літаратуры ў дыялогу культур – азнаямленне школьнікаў з сакрэтамі мастацкага перакладу.

Дзейнай вучэбнай праграмай па беларускай літаратуры для самастойнага чытання і абмеркавання прапануюцца творы Лесі Українкі, Т. Шаўчэнкі, П. Верлена, Ф. Шылера, А. Рэмбо, санеты Ф. Петраркі і інш. у перакладах на беларускую мову. Так, знаёмства вучняў з вершам Т. Шаўчэнкі “Запаведзь” у перакладзе Я. Купалы пашырае іх уяўленне пра беларускага паэта: ён адкрываецца школьнікам новымі гранямі сваёй асобы, чалавекам, які добра ведае сусветную класіку, замежныя мовы. Чытаючы творы сусветнай класікі па-беларуску, вучні пераканаюцца, як натуральна гожа гучаць яны на роднай мове, і беларускае мастацкае слова будзе ўспрымацца імі як раўнапраўная частка сусветнай культуры.

У сувязі з гэтым максімальны дыдактычны эфект, на нашу думку, можа быць забяспечаны ўключэннем у вучэбныя дапаможнікі заданняў, кшталту: параўнаць арыгінал верша і яго пераклад на блізкароднасныя мовы; параўнаць арыгінал твора сусветнай класікі і яго пераклад на беларускую мову і да т. п. Пры падрыхтоўцы наступных выданняў вучэбных дапаможнікаў пажадана падабраць заданні, скіраваныя на самастойную творчую перакладчыцкую дзейнасць вучняў.

Ва ўмовах сучаснага інфармацыйнага грамадства актуалізуецца патрэба ў навучанні літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі з выкарыстаннем электронных адукацыйных рэсурсаў (ЭАР). Аналіз адукацыйнай практыкі сведчыць, што выкарыстанне ЭАР у працэсе навучання беларускай літаратуры сёння мае выпадковы, спарадычны, стыхійны характар. Аднак варта канстатаваць той факт, што ў вучэбным дапаможніку для IX класа назіраецца пераакцэнтаванне з вербальных метадаў навучання на метады кагнітыўнай і творчай дзейнасці з дапамогай ЭАР.

Да прыкладу, дзевяцікласнікам прапанована адшукаць у спецыяльнай літаратуры матэрыялы, якія сведчаць пра ўшанаванне асобы Якуба Коласа ў назвах розных устаноў, у розных відах мастацтва [1, 259]; з дапамогай інтэрнэта знайсці фактычны матэрыял для адказу на тэму: “Янка Купала на тэатральнай сцэне”, “Янка Купала ў выяўленчым мастацтве”, “Янка Купала ў музыцы” [1, 203]; стварыць мультымедычную прэзентацыю жыцця і творчасці Я. Коласа,

сінтэзаваўшы матэрыял вучэбнага дапаможніка, рэсурсы інтэрнэта [8, 162] і да т. п.

У выніку такой працы ствараецца аснова для фарміравання і авалодання вучнямі ўніверсальнымі спосабамі дзейнасці (ажыццяўляць бібліяграфічны пошук, карыстацца рознага роду даведачна-інфармацыйнай літаратурай, класіфікаваць інфармацыю, знаходзіць і апрацоўваць неабходную інфармацыю з розных крыніц, уключаючы інтэрнэт, ствараць з дапамогай камп'ютарнай тэхнікі адукацыйныя электронныя прадукты і інш.). Такі падыход павінен забяспечваць магчымасць інфармацыйную культуру вучняў зрабіць неад'емнай часткай вучэбнай дзейнасці. Апрача таго, дазволіць скараціць інтэлектуальныя і часавыя выдаткі на выкананне заданняў, павысіць якасць ведаў за кошт авалодання больш прадуктыўнымі прыёмам і вучэбнай працы.

Такім чынам, рэалізацыя напрамку міжкультурнай камунікацыі ў школьнай літаратурнай адукацыі запатрабавала распрацоўкі інавацыйных сродкаў навучання, ці вучэбна-метадычных комплексаў. Разам узятых, яны маюць на мэце фарміраванне асобы вучня як “чалавека культуры” (В.А. Даманскі).

Літаратура:

1. Беларуская літаратура: вуч. дапам. для 9-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / В.П. Рагойша [і інш.]; пад рэд. В.П. Рагойшы. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2011. – 320 с.
2. Беларуская літаратура: зборнік творчых заданняў для тэматычнага кантролю: 5–9 класы: дапам. для настаўнікаў устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / І.М. Гоўзіч [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2012. – 159 с. – (Кантрольна-вымяральныя матэрыялы).
3. Бельскі, А.І. Літаратурацэнтрызм: педагагічныя артыкулы, нарысы / Алесь Бельскі. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2008. – 144 с.
4. Бельскі, А.І. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 6-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / А.І. Бельскі, Л.К. Цітова. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010. – 320 с.
5. Лазарук, М.А. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 7-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / М.А. Лазарук, Т.У. Логінава. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010. – 304 с.
6. Лазарук, М.А. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 8-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з бел. і рус. мовамі навучання / М.А. Лазарук, В.І. Русілка, І. М. Слесарава. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2011. – 360 с.
7. Цітова, Л.К. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 5-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання. У 2 ч. Ч. 1 / Л.К. Цітова. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009. – 176 с.; Цітова, Л.К. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 5-га кл. агульнаадукац.

устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання. У 2 ч. Ч. 2 / Л.К. Цітова. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009. – 192 с.

8. Шамякіна, Т.І. Беларуская літаратура ў 9 класе: вуч.-метадыч. дапам. для настаўнікаў устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / Т.І. Шамякіна, В. У. Праскаловіч. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2012. – 208 с.